

ЗАПРОШЕННЯ ДО ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ КОГНІТИВІСТИКИ

Бовсунівська Т.В. Когнітивна жанрологія та поетика: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2010. – 180 с.

Проблема іманентного наукового розвитку – це передусім проблема методологічного оновлення. Ця закономірність перестає бути банальною, коли такого оновлення бракує або коли воно підмінюється черговим антибуттєвим політичним монізмом (наприклад, постмодернізмом). Попри всі очевидні загальнокультурні кризові моменти (зовнішнього та внутрішнього характеру), постімперське українське літературознавство доволі активно розвивається, діалогізуючи з власною теоретичною традицією (потєбнянство, філологізм, націософська герменевтика, “національний підхід” вісниківців, христологія, системологія, компаративістика тощо) та сучасними світовими підходами (постколоніалізм, новий історизм, дискурс-аналіз, наратологія, герменевтичні методи, феноменологія, семіотика, міфокритика, рецептивна естетика та ін.). Щоправда, не завжди цей діалог – особливо із зарубіжними моделями – відбувається коректно, і на рівні практичної інтерпретації це відразу стає очевидним; однак він наявний і має певні успіхи.

Досі поза межами цього діалогу, якщо не враховувати окремих актуалізацій у працях Д. Дроздовського чи С. Луцак, залишалась когнітивістика. Ідеться про інтердисциплінарну методологію, що у другій половині ХХ ст. активно розвивалася в межах гносеології, психології пізнання, теорії штучного інтелекту, етнології та філософії мови [2, 127]. На відміну від української лінгвістики, що вже віддавна застосовує засади когнітивної філології, монографія знаного українського вченого, професора Київського університету Тетяни Бовсунівської – це фактично перше ґрунтовне осмислення когнітивістики в літературознавчому вимірі.

Розширюючи свої попередні теоретичні напрацювання у сферах естетики та генології (див., наприклад, “Історію української естетики першої половини ХІХ століття” (2001), “Основи теорії літературних жанрів” (2008), а також низку методологічно вагомих статей), авторка зосереджується передусім на проблемах когнітивної поетики та жанрології. Про це ж свідчать і два розділи монографії (із п’ятьма підрозділами кожен) – когнітивна теорія жанру та мнемопоетика художнього твору. Однак дослідження Т. Бовсунівської важко назвати вузько спеціалізованим. Розуміючи недостатню обізнаність українського читача із цим підходом, авторка актуалізує саму потребу звернення до когнітивістики й

розкриває сутність цього методу.

Дослідниця розпочинає свою студію, солідаризуючись із тими авторами, котрі пишуть про методологічну кризу у світовому літературознавстві (викликану, з їхнього погляду, кризою старої і народженням нової теоретичної парадигми) та про можливість її подолання: “Попри всі інтелектуальні екстраполяції постмодерних теоретиків, попри всі їх наміри впорядкувати сферу культурології та літератури, виявилось, що розмаїття концепцій знищує те головне, задля чого твір писався – інтенціональну своєрідність його істини. Методологія стала найболючішою проблемою сучасного літературознавства” [1, 3]. Вирішенням проблеми, на думку різних учених, може стати звернення до когнітивного міждисциплінарного підходу.

У праці отримуємо достатньо інформації про зародження та специфіку когнітивістики загалом і її літературознавчого вияву зокрема. Власне когнітивне літературознавство (М. Тернер, Дж. Лакоф, М. Джонсон, Г. Сімон, Л. Фестінгер, А. Річардсон, Е. Спольські, П. Стоквел, Р. Цур, М. Г. Фрімен, Д. Херман, Ж. Стін та ін.), указує авторка, зародилося на базі передусім когнітивної психології та лінгвістики наприкінці ХХ ст. “Когнітивне літературознавство, – зазначає Т. Бовсунівська, – споглядає текст

як суму ментальних просторів, у яких різномірні концепти та образи утворюють фреймові структури, концепти. Метою такого дослідження є утворення когнітивної моделі художнього твору, в якій правомірно співіснують трансформативні та плинні ознаки, наявні та замовчувані конструкти всіх рівнів художнього цілого” [1, 8]. Тобто йдеться передусім про виявлення когнітивної (як інтелектуальної, мисленнєвої) “авторської системи твору” [1, 19], чому сприяє аналіз таких понять, як фрейм, категорія, прототип, концепт, когнітивна модель, ментальний простір, міфологема, ідеологія, мнемосхема тощо.

Окреслюючи основні напрямки когнітивного літературознавства, за А. Річардсоном, – риторика, поетика, наратологія, матеріалізм, естетика, частково біопоетика, авторка наголошує на поетологічному аспекті й окремо вирізняє генологічний момент: “Книга, яку ви читаєте, покликана додати нові уявлення до когнітивної поетики та відкрити ще один напрям – когнітивну жанрологію” [1, 7]. Дослідниця стверджує, що під час когнітивного аналізу “акценти переносяться на процеси, що відбуваються з читачем при ознайомленні з текстом, або з автором та читачем на шляху їхнього концептуального порозуміння, або при зіставленні тексту з іншим текстом за жанровим принципом”, і додає: “Сам текст при цьому виступає показником актив мислення, комунікації та акумулянтном інноваційних трансформацій. Адже жанр – це когнітивна лабораторія” [1, 71]. Тішить, що тут не відбувається нігілістичного руйнування попередніх здобутків генології, адже “когнітивний підхід не виключає канонічної моделі жанру, а навпаки, органічно співіснує з нею, впроваджуючи таке бачення жанру, при якому його плинні та усталені ознаки становлять єдність у загальній картині поступу художнього пізнання” [1, 70]. Прочитання монографії залишає враження, що свою подвійну мету дослідниця у ключових моментах таки досягнула. Бо ж очевидно, що їй удалося створити достатньо верифіковану методологічну базу й накреслити перспективний шлях

наступних когнітивних досліджень у царині генерики.

Варто вказати й на інші переваги монографічної студії Т. Бовсунівської: структурованість та логічність наукового мислення; стильова лапідарність; доречне використання в ролі прикладів для когнітивного аналізу численних творів українських та світових авторів (Т. Шевченка, В. Стефаніка, В. Голдінга, Р. Кіплінга, В. Пелевіна, І. Вільде, П. Морачевського, К. Рилєєва, В. Стуса, Г. Сковороди, М. Метерлінка та ін., особливо цікаве, з нашого погляду, осмислення поеми “Гайдамаки” Т. Шевченка); бажання налагоджувати конструктивний діалог із літературознавчою традицією; використання великої кількості інокультурних джерел, більшість із яких освоєні дослідницею мовою оригіналу; відсутність некритичного захоплення постмодерними теоріями; наявність докладного предметного покажчика, що допомагає читачеві пізнавати не завжди звичну когнітивну термінологію, та ін. Загалом перед нами праця, що має не лише академічно-наукову спрямованість. Не менше її значення в царині педагогіки: робота може бути чудовим посібником із літературознавчої когнітивістики для студентів та аспірантів. Цілком слушно авторка присвятила монографію своїм студентам [1, 3].

Звичайно, коли робляться перші посутні, неординарні кроки в якійсь теоретико-методологічній сфері, важко уникнути певних недоліків чи недоопрацювань. Зрештою, однією монографією важко вичерпати такі місткі теми, як когнітивна поетика та жанрологія. Серед можливих побажань – і вони стосуються не лише дослідниці, а й інших послідовників когнітивного підходу – хотілося б висловити такі. Можливо, варто поглибити діалог із іншими методологічними системами, розширивши межі інтердисциплінарності й методологічного плюралізму. Ідеться, наприклад, про встановлення щільніших контактів із класичною та новітньою герменевтиками, феноменологією, семіотикою, постколоніалізмом, класичними естетиками, націологією тощо. Можливо, також варто урізноманітнити семантичну сферу

когнітивістського терміновживання: не лише орієнтуватися на класичну метафізичну (суб'єкт-об'єктну) термінологію, що розглядає поняття як категорії, а й звернути свою увагу на можливість осягнення понять з онтологічно-екзистенційної перспективи як екзистенціалів (систему котрих не без успіху розробляв Мартін Гайдеґґер). Закономірно відзначаючи помітну роль постмодерного письма, усе ж, можливо, належить поміркувати, чи варто сучасну літературу (наприклад, романістику) зводити до постмодернізму? Не завжди зрозуміло також, яким чином у межах літературознавчої когнітивістики поставлено питання про критерії художності, відсутність чи некоректне використання котрих, як свідчать досвіди соцреалізму чи того ж постмодернізму, сприяють розмиванню поняття художньої літератури.

Озвучені міркування зовсім не применшують зробленого дослідницею,

просто служать запрошенням до наукового діалогу з приводу когнітивного аналізу. Позаяк ідеться про справді цікавий, стереоскопічний та новаторський погляд на саме письменство й науку про нього. (Позитивне враження про роботу не псує наявність деяких самоповторів та описок.)

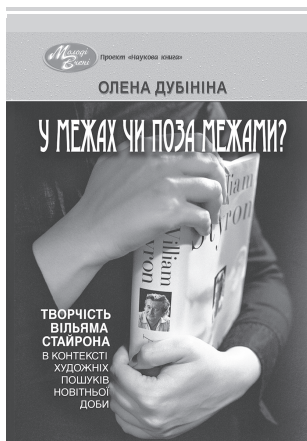
Звісна річ, когнітивний метод складно розглядати як єдино можливий шлях для подолання методологічної кризи у світовому та теоретичному оновлення в межах українського літературознавства. Однак, як переконливо свідчить глибока, піонерська монографія Т. Бовсунівської, що є ґрунтовним вступом чи запрошенням до літературознавчої когнітивістики, маємо справу з вельми продуктивним методом інтерпретації. Думаємо, апробація й розвиток цього нового підходу сприятиме процесові розширення методологічних обріїв сучасного українського літературознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бовсунівська Т.* Когнітивна жанрологія та поетика: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2010. – 180 с.
2. *Індик М.* Літературознавчі дослідження і когнітивне літературознавство // *Теорія літератури в Польщі: Антологія текстів. Друга половина XX – початок XXI ст.* / Упоряд. Т.Бакули; За заг. ред. В.Моренця; Пер. з польськ. С.Яковенка. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008.

Отримано 1 листопада 2011 р.

*Петро Іванишин, Мирослава Іванишин
м. Дрогобич*

Дубініна Олена. У межах чи поза межами? (Творчість Вільяма Стайрона в контексті художніх пошуків новітньої доби): Монографія. – К.: Наукова думка, 2011. – 360 с.

У праці вперше в літературознавстві здійснено спробу комплексного аналізу всієї творчості видатного американського письменника другої половини XX ст. В. Стайрона. Багатоплановий ідейно-тематичний базис творчості автора проаналізовано в нерозривній єдності з його естетичними пошуками. Водночас у праці показано глибинний зв'язок доробку В. Стайрона з національною художньою традицією, а також із суспільною думкою й літературним життям свого часу. Проза автора розглядається як важлива складова сучасного літературного процесу й може слугувати блискучим зразком художніх пошуків новітньої доби. На прикладі аналізу творчості Стайрона спостережено важливий і поки що недостатньо досліджений естетичний процес поєднання традиції та антитрадиційних художніх новацій, що було властиво багатьом письменникам XX ст.